

PROF. J. H. VAN DEN BERG OP SYMPOSIUM:

Het behoud van kerkhoven is een geschenk voor het nageslacht

BERT FRANSSEN

Het duurt misschien niet lang meer voordat kerkhoven monumenten worden van een voorbije tijd; 40 procent van onze doden wordt gecremeerd, straks mogelijk 90 procent. 'We hebben geleerd monumenten te beschermen. Laat ons ook deze monumenten beschermen.' De bekende psychiater professor J. H. van den Berg was een van de sprekers op een symposium van de Vereniging van hoofden van gemeentelijke beplantingen en de crematoriumvereniging Nederland over 'De bezorging van onze doden.' In een heel boeiend betoog ging hij vooral in op de vraag: hoe komt het dat onze opvattingen over het bezorgen van doden veranderd zijn. Dat begraven door cremieren vervangen wordt? Bert Franssen was op het symposium aanwezig.

Professor Van den Berg is niet zomaar een spreker. Dat liet hij al direct blijken door niet plechtig achter het spreekgestoelte, maar er naast te gaan staan. Van den Berg ten voeten uit dus, het contact met de zaal werd zo veel beter dan gebruikelijk. Hij deed alles uit het hoofd, notities waren niet nodig. Veranderende opvattingen betreffende de dodenbezorging, dat was zijn onderwerp. Begraven wordt in vrij snel tempo vervangen door cremieren; 40 procent van onze doden wordt nu al gecremeerd, dat zal volgens hem oplopen tot 70 à 90 procent. Kerkhoven worden op die manier cultuurmonumenten uit het verleden. Van den Berg beschreef de begrafenis van professor F. J. J. Buytendijk, met wie hij goed bevriend was geraakt. Eerst was er een mis in een rooms-katholieke kerk, daarna de teraardebestelling in een vlekje aan de Waal. Achter de lijkwagen liep een kleine stoet familieleden en getrouwen naar een klein schipperskerkje diep onder de dijk. De klok begon te beieren. Er ging een deur open, twee kleine mannetjes met flakkerende kaarsen kwamen naar buiten, gevolgd door misdienaars in koorhemden. Het was een imposant gezicht, dat had Van den Berg niet verwacht. In het kerkje vond een kleine dienst plaats, dan ging de kist naar buiten en de klok weer luiden. Er werd een hymne gezongen, indrukwekkend, ook als je niet gelovig bent. 'Ik dacht,' zei Van den Berg, 'dit is juist. Ik was een voorstander van crematie, mijn vader, mijn moeder, mijn vrouw zijn allen gecremeerd. Maar toen dacht ik: dit is juist, er is een verleden aanwezig (het oude kerkje waaromheen het oude kerkhof), een heden, en ook een toekomst, want er werd in de hymnen verwezen naar de uiteindelijke bestemming van de mens. Daarin past het

begraven: ook als de botten vergaan zijn ligt men er toch eigenlijk nog. Ineens was er een aanzwellend lawaai van een straaljager. Oorverdovend. Mijn beeld werd in stukken gescheurd. Het was mooi, dacht ik, maar wat er gebeurt is compleet uit de tijd. We leven niet meer in een tijd van duurzaamheid, maar in een tijd van jets, snelverkeer, telefoon, voorbijgaandheid. Daarin past crematie. Na 1-1,5 uur is het lijk verdwenen. Velen denken dan ook: weg er mee, opruimen. Het crematorium is een anoniem gebouw. Ik heb nog nooit gedacht: hier hoor ik thuis. Gymnastieklokaal! Spookhuizen vind

Graf met porseleinen foto van een kind

ik het! De kist verdwijnt door een deurtje, je weet nooit waar naar toe. Het is een clean gebeuren.' Duurzaamheid wordt volgens de spreker vervangen door kortstondigheid.

SCHIJNDOOD

Waarom gaan we onze doden steeds meer cremieren? Van den Berg zoekt het niet in economische, praktische of hygiënische motieven. Hij wijst op drie ontwikkelingen, die de laatste eeuwen hebben plaatsgevonden. De eerste had rond 1740 plaats. Er kwam toen twijfel of de dode wel echt dood was. Er verscheen een boek van 1000 bladzijden met macabere voorbeelden van schijndoden. Allerlei maatregelen werden genomen om de 'dode' nog eens kans te geven uit zijn graf op te staan. Een koperen pijp op het graf. Een houweel in de kist. Een verbinding met een klok. Maar nooit werd een dode op die manier als schijndode ontmaskerd.

In 1870, meer dan een eeuw later, vond in Florence een congres plaats, waar voor het eerst een pleidooi voor crematie gehouden werd. Dat zou hygiënischer zijn. In Milaan verrees in 1873 het eerste crematorium. De derde ontwikkeling, tenslotte, bestaat in een fantastische toename van het aantal crematies sinds de Tweede Wereldoorlog. In Nederland wordt nu 40 procent van de doden gecremeerd. En men verwacht nog een verdere toename tot 70 à 90 procent.

Hoe kunnen we deze feiten, deze drie ontwikkelingen begrijpen? Door te kijken wat er in dezelfde tijd nog méér gebeurd is, meent de spreker. 'Is dat duidelijk, dames en heren?' vraagt Van den Berg tot mijn niet geringe verbazing aan zijn gehoor – een leven lang als schoolmeester en hoogleraar verloochent zich hier niet. In 1740, ging hij verder, toen men begon te twijfelen of begraven doden wel echt dood waren, werd het eerste machientje uitgevonden: het productieproces ging sneller, beter en met minder arbeiders. Er ontstonden twee nieuwe kerkbouwstijlen: de neogotiek en het neoclassicisme. 'Een authentieke stijl blijkt niet meer mogelijk. Dat kan niet slechts een kwestie van kerkbouwstijl geweest zijn. Men dient aan te nemen dat het geloofsleven aan authenticiteit inboette waardoor het niet meer lukte er gestalte aan te geven in een authentiek gebouw.' Tenslotte verscheen in 1733 een boekje waarin voor het eerst neurotische verschijnselen werden beschreven. De neuroticus lijdt volgens Van den Berg aan de kortstondigheid van het bestaan. Resumeënd: duurzaamheid begon vervangen te worden door kortstondigheid.

'LUBBERS DOOD'

Rond 1870 – toen het eerste pleidooi voor crematoria werd gehouden – valt de opkomst van het naturalisme waar te nemen. *Emile Zola* schrijft in 1871 een boekje over een mooie jonge vrouw onder de titel: *La Curée* (de ingewanden). Alleen het vel, de ingewanden interesseerden hem. Er is geen verschil tussen mens en dier. En een dier,

zegt Van den Berg, overlijdt niet, sterft niet, een dier gaat dood. Een dier kent die markering niet. Het heeft weinig zin om je druk te maken over die markering: het begraven. Men begon over cremen te denken. 'Zeer passend voor de tijd,' zegt Van den Berg, 'maar niet zo aanvaardbaar.'

Na de Tweede Wereldoorlog, zijn er volgens de spreker geen zelfbewuste mannen en vrouwen meer waar te nemen die de wereld in beslag nemen. De oorlog heeft de moed daartoe ontnomen. Engeland was een imperium, nu een eiland. Wij hadden een schitterend rijk, we willen er niet eens meer aan herinnerd worden. Er is ontmoediging, we laten met ons sullen. We kleineren onszelf. Mensen willen een eind aan hun leven maken, willen euthanasie als de min de plus overtreft: duurzaamheid wordt ingeruild voor kortstondigheid. Als Lubbers overlijdt, is het heel goed mogelijk, dat de NRC dit meldt met de kop: *Lubbers dood*. Daarin past cremen uitstekend.

Cremen zal voorlopig nog toenemen, verwacht Van den Berg. Een oud ouderwets kerkhof is een monument van een voorbijgane tijd. 'Wij hebben geleerd monumenten te beschermen. Laat ons ook deze monumenten beschermen. Niet alleen omdat ze een nostalgische les geven. Ook niet allereerst omdat nog velen van hun doden daarheen willen brengen en daar ook zelf eens willen liggen. Maar bovenal om het nageslacht een geschenk te geven wanneer de gedachte weer oppermachtig wordt dat begraven zo dwaas niet is.' Want Van den Berg gelooft, dat na het jaar 2000 de belangstelling voor het begraven weer zal toenemen. Als de au-

tomatisering sterk toegenomen is en we in een post-industriële samenleving leven. Misschien wordt de eeuwwisseling een echt keerpunt, wat in het verleden wel vaker gebeurd is.

GWB BORRIE: DEPLORABEL ONDERHOUD

Een andere spreker op het symposium was Eindhoven's burgemeester *dr. G. W. B. Borrie*. Hij sprak onder andere over het onderhoud van begraafplaatsen. Vroeger stond het als een paal boven water dat gelovigen op de begraafplaats achter de kerk werden begraven. Met het beheer van begraafplaatsen is problematisch geworden. Het onderhoud van parochiale begraafplaatsen is veelal deplorabel. Zelfs zodanig, dat nabestaanden in Eindhoven voor de netjes onderhouden gemeentelijke begraafplaats kiezen. Borrie pleit daarom voor overleg tussen geloofsgemeenschappen en burgerlijke overheid, om te komen tot een eenduidig beleid per regio. Er is – zowel voor parochies als gemeenten – een beheersproblematiek. De belangrijkste taak van een beheerder is de grafverzorging: graven schoon houden, ingezakte en verzakte graven ophalen, het verzorgen van de omringende beplanting. Verder vragen de 'social talks' met de nabestaanden, die op grafbezoek komen, de nodige tijd, alsmede de administratie. Het publiek verwacht van deze taken een hoge kwaliteit. Het verwacht tijdens de uitvaartplechtigheid een beheerder in uniform, verder een geschoren grasmat, strakke hagen, monumentale coniferen, aangevuld met verspreid liggende rozenperken. Het probleem is echter dat de inkomstdekking (vooral voortkomend uit de grafrech-

ten) ontoereikend is. Tariefstijging dus? Dat is volgens Borrie niet zo makkelijk. Tariefstijgingen hebben de goedkeuring van de gemeenteraad nodig, wat in de praktijk vaak een moeizame zaak is. Bovendien kan een teraardebestelling zo duur worden, dat de nabestaanden bij hun keuze van dodenbezorging in een bepaalde richting gedwongen worden. Dat acht de heer Borrie ongewenst. Een andere mogelijkheid: exploitatietekorten dekken uit andere posten van de onderhoudsbegrotingen. Maar dat geeft problemen in eigen gelederen.

Als derde 'oplossing' noemt Borrie het *gewinningsmodel*. De spreker: 'Gedurende een groot aantal jaren wordt het service-pakket langzaam teruggebracht naar een niveau dat kostendekkend is. Ik geef toe,' becommentarieert hij deze wel zeer pragmatische en onprincipiële benadering, 'dat het niet van enige geraffineerdheid is ontbloot, doch het blijkt in de praktijk wel het meest haalbare. De basis ervan ligt in het acceptatieniveau als gevolg van gewinning. Combineer deze methode met een jaarlijkse lichte tariefstijging en u werkt van twee kanten aan het verkleinen van uw exploitatietekort.' Aldus Borrie, die overigens nog suggesties deed voor kostenbesparing door een betere efficiency.

In de toekomst zal de op handen zijnde nieuwe Wet op de Lijkbezorging voor extra problemen zorgen. Deze wet verlegt de grafstuurduur van de huidige 10 jaar naar 20 jaar. Borrie verwacht, dat kleinere begraafplaatsen alsmede kerkelijke begraafplaatsen dan in de problemen komen. De beschikbare grafruimte zal immers drastisch teruglopen, als de grafstuurduur verdubbeld wordt.

Vriendenkring Nicolaaskerk opgericht

Op 2 mei 1986 is de Vriendenkring Nicolaaskerk Amsterdam opgericht. De Vriendenkring stelt zich het behoud van de Nicolaaskerk als architectonisch, kunst- en cultuurhistorisch monument ten doel alsmede het vergroten van de bruikbaarheid van het gebouw.

De kerk moet open blijven, meent de Vriendenkring. Ook moet ze – gezien de uitstekende acoustiek – in gebruik blijven voor het houden van concerten, recitals, kooruitvoeringen etc.

Bovendien streeft de Vriendenkring ernaar, dat technische aanpassingen ertoe zullen leiden, dat het gebouw voor andere doeleinden gebruikt kan worden.

De uitbreiding van de gebruiksmogelijkheden zal echter de eigenlijke functie van de kerk als plaats voor liturgieviering niet aantasten. De liturgie blijft het hart van de kerk. De Nicolaaskerk blijft kerk.

In de Nicolaaskerk aan de Prins Hendrikka-

de bezit Amsterdam een monumentaal gebouw van bijna on-hollandse allure. Met het ontwerpen van deze kerk in neo-renaissance en barokke stijl ging de architect A. C. Bleijs (1842-1912) in tegen de heersende neo-gotische mode. Hij onderscheidde zich daarmee duidelijk van die andere grote negentiende-eeuwse bouwmeester: P. J. H. Cuypers. Deze en andere katholieke architecten meenden, dat de uit de Middeleeuwen stammende Gotiek de aangewezen stijl voor katholieke kerken was. Bleijs koos voor deze stijl van de tijd ná de Middeleeuwen. En daarmee tegen de restauratief romantische neo-gotiek. Om die reden zou men Bleijs modern kunnen noemen. Maar ook een eenling. Want veel navolging vond hij niet. Daarom was en blijft de Amsterdamse Nicolaaskerk een bouwwerk, dat in Nederland enig in zijn soort is.

De Vriendenkring Nicolaaskerk Amsterdam is een stichting. Voorzitter ervan is de bekende Amsterdamse oud-notaris *Jan Verkade*.

Wie jaarlijks tenminste f 25,- bijdraagt (giro 22.08.25 t.n.v. Vriendenkring Nicolaaskerk Amsterdam) is vriendin of vriend van de Nicolaaskerk.

